

ristika. Geografisk spænder det fra Sct. Croix over Island (men ikke Færøerne, selvom der faldt flere dekorationer her i disse år) til Jylland, Sjælland, Fyn, Lolland-Falster og Bornholm med nogenlunde lige mange i Jylland og i København. Emnemæssigt spænder det over redningsmænd, søfarende, veteraner, hærens og flådens folk, skolefolk, afholdsfolk, sognefogeder, lokalpolitikere og foregangsmænd inden for have- og landbrug for at nævne nogle af gruppeinddelingens overskrifter.

Det kan ikke være formålet her at referere levnedsskildringernes indhold – de skal læses og ansigterne skal ses! De længste beretninger fylder op til 10 tryksider, de korte 1½, normen var de 4 linjerede foliosider. Frem af dem træder mænd uden frygt og dadel, oftest opvokset i trange kår, stolte, men ydmyge mænd, der havde lært at lide afsavn, men som rankede ryggen, når deres indsats blev påskønnet.

Ikke gennemsnitsmennesker, men dog typiske for den bedste del af den brede befolkning med de vilkår fødselsårgangene mellem 1830 og 1859 fik i Danmark. Det er vel der, den største værdi ligger, og samtidig der inspirationen ligger til at luften tanken om en fortsættelse med nederlagets børn: fødselsårgangene 1860-90.

Uanset hvor langt man går frem med evt. kommende udgivelser bliver det dog stadig kun mænd, for selvom kvinder fra 1951 kunne blive riddere af Dannebrog, blev der, så vidt vides, ikke udnævnt »Dannebrogskvinder« i sølvkorsets sidste år. Her er altså ikke noget og vil heller ikke blive noget at hente for kvindeforskningen, men til gengæld så meget mere for alle andre, der interesserer sig for dagliglivet og dets mænd fra tiden op til århundredeskiftet.

Hans H. Worsøe

F. J. Billeskov Jansen, Egill Snorrason og Chr. Lauritz-Jensen (red.): *Hans Christian Ørsted*. (IFV-energi i/s (Isefjordsværket), 1987. I kommission hos Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck). 200 s.

Bogen er udgivet til Isefjordsværkets 50 års dag 22/12 1987, og man kunne måske på forhånd have frygtet for et festskrift om el-produktionen eller, med det her givne emne, en festtale om nationens store søn. Dette er glædeligvis ikke blevet tilfældet; i stedet får vi en serie læseværdige artikler på højt niveau, byggende på selvstændig forskning også i det utrykte materiale, og af og til med konklusioner om H. C. Ørsteds virke, der sikkert vil overraske mange. Artiklerne er: F. J. Billeskov Jansen: *Hans Christian Ørsted*, Ole Knudsen: *Fysikeren*, Thor A. Bak: *Kemikeren*, Jørn Lund: *Sprogmanden*, Egill Snorrason: *Videnskaberens Selskabs sekretær*, Olaf Pedersen: *Det længere perspektiv* og Chr. Lauritz-Jensen: *Frem til 1987* (og med en fyldig engelsk sammenfatning). Artiklernes overskrifter fortæller i sig selv om H. C. Ørsteds spændvidde, og de enkelte artikler supplerer hinanden glimrende, så Ørsteds styrke og svaghed inden for de enkelte områder belyses klart. I Billeskov Jansen afsnit findes mange interessante enkeltheder om H. C. Ørsteds lyriske åre og hans forhold til broderen Anders Sandøe, H. C. Andersen, Adam Oehlenschläger, og om mødet med Goethe. Hos Jørn Lund får man indblik i Ørsteds for mange sikkert overraskende omfattende bidrag til det danske sprog, ud over »brint« og »ilt«. Gentagelser undgås naturligvis ikke, når det samme levnedsløb skal beskrives, men netop den bestemte faglige drejning i den enkelte artikel belyser derved den samme begivenhed fra forskellige sider og tildeler den måske for-

skellig vægt inden for forskellige fagområder. Eksempelvis kunne man nævne Ørsteds store studierejse 1801-4, hvor han mødte bl.a. den tyske fysiker J. W. Ritter fra Jena, som han mødte i Weimar (Knudsen, s. 61; Bak, s. 92: i Jena), hvor de kunne mødes i begejstringen for ungaren Winterls spekulative kemi. Thor A. Bak ser dette som en af grundene til, at Ørsted kun tøvende blev anerkendt i Danmark, mens Ole Knudsen dertil kan fremhæve, at Ørsteds forsøg på i Paris at lancere nogle af Ritters fejlagtige eksperimentelle resultater vedrørende magnetnåle sammensat af to metaller også førte til Ørsteds første skepsis over for sine egne senere resultater vedrørende magnetnålens udsving i et elektrisk felt. En vigtig grundpointe i de forskellige forfatters karakteristika af Ørsted ligger i forholdet mellem den omhyggelige eksperimentator, der vil erkende naturens love ved at anvende den almindelige fornuft på eksperimenterne resultat, og romantikeren, der, påvirket af Kant, vil se naturens enhed og vil tolke naturlovene som udtryk for en panteistisk ånd i naturen – hvilket i øvrigt bragte Ørsted i heftig polemik med N. F. S. Grundtvig. Set ud fra dette grundsynspunkt bliver også Ørsteds tvetydige forhold til matematikken klarere. Matematikken er en nyttig hjælp, men giver ikke i sig selv nogen erkendelse, som ikke den almindelige sunde fornuft kan bringe til veje – et synspunkt den moderne fysik kraftigt vil benægte. Ørsted har derfor ofte fået tildelt rollen som blot en fortæller for det tyske sværmeri, men Ole Knudsen kan dog rehabiliterer ham så vidt, at den epokegørende opdagelse i 1820 om en sammenhæng mellem elektricitet og magnetisme netop kun kan fremkomme i kraft af Ørsteds helhedssyn, hvor de dominerende laplacianere modsat benægtede muligheden for ethvert

slægtskab mellem de to fænomener – men at dette syn også forhindrede ham i at følge med i den senere udvikling og i at udarbejde en brugbar teori for elektromagnetismen. På dette punkt sætter Olaf Pedersen ind med en skarp påvisning af, hvorledes Ørsted i sit professorat på universitet og den nye polytekniske læreanstalt blokerede for modtagelsen i Danmark af den newtonske matematiske fysik i et halvt århundrede. Nepotismen på det gamle universitet og det på mange felter rystende lave niveau går heller ikke ram forbi. Det høje matematiske niveau fandtes derimod midt i 1700-tallet hos Jens Kraft på Sorø Akademi og et århundrede senere hos de praktisk indstillede folk på den Kgl. Militære Højskole. Flere af de øvrige forfattere berører kursorisk affæren omkring islændingen Þorleifur Repp, som på grund af »scurrile ytringer« bliver bortvist fra en magisterdisputats og tyve år senere, i 1844, hævner sig ved anonyme avisangreb på Ørsted og på Ørsteds fremstilling af fysikken for de universitetsstuderende. Hos Olaf Pedersen bliver det nu klart – i afsnittet »Ørsteds regering«! – at Repp ikke udelukkende er en kværlant, men virkelig har ret i sagens kerne: At Ørsteds fysikundervisning var skandaløst forældet (s. 161). En alvorligere konfrontation fulgte i 1847 ved besættelsen af et docentur i matematik ved den polytekniske læreanstalt, hvor Ørsted forbigik den højt kvalificerede Adolph Steen med doktorgraden i matematik til fordel for en ansøger, Carl Holten, der var uden nogen matematiske kvalifikationer. Steens bitre og ubeherskede offentlige angreb fik ingen virkning over for den urørlige Ørsted – og Holten blev senere også Ørsteds efterfølger som universitetsprofessor i fysik og fastlåste derved indtil slutningen af 1880'erne universitetets lave niveau inden for fysikken. Og det hele bundede

måske blot i, at den elskelige Ørsted så gerne ville bygge bro mellem videnskaben og det brede folk og ville gøre videnskaben nyttig og forståelig for menigmand. Denne bog er derfor heller ikke uden interesse for dem, der blot i almindelighed er optaget af nutidens stærke tale om forskningspolitik og nødvendigheden af styring af forskningen. Bogen har næsten ingen trykfejl (s. 28, 68) og er smukt trykt og sat op (Erik Ellegaard Frederiksen). Billedredaktøren vælger morsomt nok undertiden en anden stavemåde af navne end i teksten lige ved siden af (s. 55, 60). Billeskov Jansen anfører (s. 19), modsat flere andre, at Ørsted kun disputerede for magistergraden, men aldrig fik doktorgraden. Mon ikke blot dette er tegn på, at man efter den gamle skik endnu brugte »magister« synonymt med »doctor«? Bogen kan kun anbefales på det bedste, og den største anke er, at formentlig kun et lille oplag kommer i fri handel.

Søren Balle

Den internationale Arbejderforening for Danmark. Aktstykker til belysning af statsmagtens kamp imod den tidlige arbejderbevægelse i Danmark fra august 1871 til Slaget på Fælleden i maj 1872. Udgivet og kommenteret af Jens Engberg. (1985). 464 s.

Da Jens Engberg i 1979 udgav Pio-biografien »Til arbejdet! Liv eller død!«, skrev han, at en del af kildematerialet ville komme som en selvstændig publikation. Det er sket med denne bog, hvor forf. har gengivet 175 samtidige dokumenter. Aktstykkerne er placeret i en tilnærmet kronologisk orden, så de kan læses som en fremadskridende beretning om Den internationale Arbejderforenings politiske virksomhed og særlig om statsmagtens (politiets) syn på foreningen.

Umiddelbart kan man være noget skeptisk over for ideen om en traditionel kildeudgivelse på 400 sider med minutiøst gengivne dokumenter samt kommentarer, selv om det drejer sig om en vigtig begivenhed som den danske arbejderbevægelses fødselsstund. En interesseret historiker vil nemlig ikke have vanskeligt ved at finde frem til grundmaterialet, idet 2/3 af bogens dokumenter stammer fra en enkelt sag, »Socialistsagen«, der findes i Landsarkivet for Sjælland. Resten kommer stort set fra tre justitsministerielle sager og en Højesteretssag, der ligger i Rigsarkivet. Formålet med kildeudgivelsen har været at præsentere myndighedernes iagttagelser af foreningens virke, og det er der kommet en helt anden historie ud af end biografien, hvor Pio og arbejderbevægelsen var det naturlige udgangspunkt.

Dokumenterne er nøje gengivet efter originalerne, og kun i et enkelt tilfælde synes udgiveren at have været mindre omhyggelig. I en fransksproget indberetning fra konsulen i Genève (s. 100) mangler flere linjer i forhold til den efterfølgende danske oversættelse. Udg. anfører med rette, at udvælgelsen af aktstykker må bero på et personligt skøn, men hans begrundelse for, at forhørsrapporterne over Pio, Brix og Geleff ikke er medtaget, virker ikke ganske overbevisende. De kunne vel have oplyst noget om domstolenes syn på foreningen, hvilket også har været udg.s hensigt (s. XI). Selv om stofmængden er meget omfattende, kunne udg. måske nok have udvalgt dele af rapporterne. Omvendt kan det virke lidt overflødigt, at der nogle gange er gengivet både en politibetjents og en politispions rapport fra samme møde i foreningen (f.eks. dokument nr. 78 og 79, nr. 91 og 92).

Bogens dokumenter fortæller detaljeret om arbejdskonflikterne på B&W værftet, blandt snedkere og murere i